

**Маценко Л.Ф., к.е.н.,**  
Буковинський державний  
фінансово-економічний університет,  
м. Чернівці

### **Фактори виникнення ризиків спільної діяльності**

*У статті здійснена структуризація факторів виникнення ризиків спільної діяльності на основі внутрішнього та зовнішнього впливу. Зовнішні фактори виникнення ризиків запропоновано в бухгалтерському обліку описувати у формі внутрішнього звіту «Припущення та професійні судження щодо зовнішніх факторів ризику за \_\_\_рік». Специфічні фактори обумовлення ризиків спільної діяльності конкретизовано та обґрунтовано виділення в бухгалтерському обліку їх як непередбачених зобов'язань учасників.*

**Ключові слова:** *спільна діяльність, ризики, непередбачені зобов'язання, бухгалтерський облік.*

*В статье осуществленная структуризация факторов возникновения рисков совместной деятельности исходя из внутреннего и внешнего влияния. Внешние факторы возникновения рисков предложены в бухгалтерском учете описывать в форме внутренней отчетности «Предположения и профессиональные суждения относительно внешних факторов риска за \_\_\_год». Специфические факторы рисков совместной деятельности конкретизированы и обоснованы выделение в бухгалтерском учете их как непредвиденных обязательств участников.*

**Ключевые слова:** *совместная деятельность, риски, непредвиденные обязательства, бухгалтерский учет.*

*In article the essence the structure of risks factors of joint activity is on the basis of internal and external influence. The external factors of risks are offered in accounting to describe in form internal accounting «Suppositions and professional judgements in relation to the external factors of risk after \_\_\_». The specific factors of risks of joint activity are specified and grounded selection in accounting them as contingent liabilities of participants.*

**Key words:** *joint activity, risks, contingent liabilities, accounting.*

**Постановка проблеми.** Сьогодні багато вітчизняних підприємств знаходяться у скрутному фінансовому стані, тому багатьом для продовження діяльності доводиться об'єднуватися. Знання всіх господарських ризиків такого об'єднання та їх врахування при веденні спільної діяльності стає дуже важливим. Значну роль в управлінні спільною діяльністю підприємства без створення юридичної особи в умовах ризику відіграє бухгалтерський облік як інструмент мінімізації (нейтралізації) ймовірних наслідків господарських ризиків шляхом створення для керівництва відповідного інформаційного забезпечення на всіх етапах процесу управління. Відсутність чіткого окреслення ризиків призводить до зниження ефективності управлінських рішень. Проте ґрунтовний опис не можливий без першочергової структуризації факторів їх виникнення, що обумовлені як внутрішніми (ендогенними), так і зовнішніми (екзогенними) причинами.

Актуальність проблемних питань факторного впливу зростання ризиків під час ведення спільної діяльності характеризується невідповідністю системи

бухгалтерського обліку спільної діяльності сучасним умовам господарювання, яким характерний високий рівень ризикованості; незабезпеченістю власників та інших користувачів бухгалтерської звітності відповідними відомостями про можливі невизначені події у житті суб'єкта господарювання; а також неможливістю управлінського персоналу (за відсутності необхідних даних) впливати на результати його діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблеми бухгалтерського обліку спільної діяльності висвітлювали в своїх працях насамперед наступні вітчизняні та зарубіжні вчені: В. Вітлінський [1], Т. Войтенко [3], Т. Гордієнко [4], Л. Донець [6], А. Дмитренко [5], О. Думан [8], В. Кравченко [9], С. Наконечний [1] та ін. Проте у працях даних вчених недостатньо приділено уваги насамперед специфічним факторам ризику, що супроводжують спільну діяльність та шляхам їх мінімізації.

**Постановка завдання.** Оскільки конкретизація обумовлюючих ризику факторів спільної діяльності є малодослідженим сегментом загальної проблеми врахування в процесі розвитку теоретико-методологічних основ бухгалтерського обліку спільної діяльності невизначеності, що є визначальною в ринковому середовищі, то метою дослідження є структуризація факторів ризиків для подальшого удосконалення методики облікового відображення ризиків спільної діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Виходячи із зазначеного в ст. 1130 параграфу 1 гл. 77 ЦКУ [12] спільна діяльність – це коли сторони (учасники) договору про спільну діяльність зобов'язуються спільно діяти (без створення юрособи) для досягнення певної мети, що не повинна суперечити чинному законодавству. Часто в процесі такої діяльності виникає невизначеність результатів, конфліктність, що обумовлено явищами та процесами, які є джерелами ризику. Усі чинники, що так чи інакше впливають на ступінь ризику В.В. Вітлінський та С.І. Наконечний умовно поділяють на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні [1, с. 8]. До об'єктивних факторів ризику господарської діяльності прихильниця даного поділу І.М. Вигівська відносить такі, що не залежать безпосередньо від суб'єктів прийняття рішень, тобто в більшій мірі зовнішні фактори (фактор навколишнього середовища по відношенню до суб'єкта господарювання): інфляція, конкуренція, політичні та економічні кризи, екологія, митні збори, можлива робота в зоні вільного економічного підприємництва, поведінка постачальників та покупців, зміна системи оподаткування тощо. До суб'єктивних факторів ризиків діяльності, зокрема ризиків у системі бухгалтерського обліку, на думку вченої належать ті, які характеризують безпосередньо управлінський та обліковий персонал: рівень компетентності бухгалтера, інтелектуальні здібності, знання щодо управління та оцінки ризиків, рівень обізнаності в сфері господарського, цивільного та трудового законодавства, організації бухгалтерського обліку на підприємстві тощо [2, с. 26].

Л.І. Донець також розділяє фактори ризику на об'єктивні (випадковий характер подій, що визначають, який з можливих наслідків реалізується на практиці; відомі ймовірності наслідків і очікувані результати; непередбачені

зміни у внутрішніх і зовнішніх умовах діяльності; наявність альтернативних рішень; ймовірність виникнення збитків; ймовірність одержання додаткового прибутку) та суб'єктивні (суб'єкт, що робить вибір з декількох альтернатив, має в розпорядженні об'єктивні ймовірності одержання передбачуваного результату, що ґрунтуються, наприклад, на проведених статистичних дослідженнях; ймовірності настання очікуваного результату можуть бути одержані на основі суб'єктивних оцінок, тобто суб'єкт має справу із суб'єктивними ймовірностями; суб'єкт у процесі вибору і реалізації альтернативи володіє як об'єктивними, так і суб'єктивними ймовірностями) [6].

У частині спільної діяльності без сумніву мають місце вказані чинники ризику, проте така структуризація не може бути вичерпною для даного виду діяльності. Логічніше розглядати конкретні обумовленості внутрішніми (ендогенними) та зовнішніми (екзогенними) факторами. Так, якщо екзогенні фактори впливають на розвиток всіх без виключення суб'єктів господарювання, то ендогенні є специфічні, обумовлені особливостями спільної діяльності. До першої групи належать насамперед форс-мажорні обставини (пов'язані з виникненням непередбачених обставин, що негативно впливають на діяльність (стихійні лиха, тощо)); правові фактори (зміна законодавства країн); макроекономічні фактори (наприклад, інфляційні) та зовнішньополітичні фактори (обумовлені зміною міжнародних відносин, політичної ситуації в країнах).

Дані фактори, обумовлені дією насамперед політичних та макроекономічних подій повинні бути контрольовані сторонами спільної діяльності та мати наочне відображення результату невизначеності у вигляді внутрішньої звітності, наприклад «Припущення та професійні судження щодо зовнішніх факторів ризику за \_\_\_рік». Залежно від особливостей спільної діяльності в такому звіті доцільно окреслити оцінку найсуттєвіших на погляд аналітиків факторів, при цьому критерій суттєвості повинен чітко прописуватись в Наказі про облікову політику учасників діяльності, виходячи із загальних рекомендацій облікового законодавства нашої держави (згідно листа Міністерства фінансів України 29.07.2003 N 04230-108 «Про суттєвість у бухгалтерському обліку і звітності»).

Не менш важливе значення мають специфічні внутрішні (ендогенні) фактори спільної діяльності, що окреслено на рис 1.

Договір про спільну діяльність є правовою формою співробітництва між суб'єктами господарювання. Такий договір як правило містить наступні розділи: назва та номер договору, місце та дата укладання, преамбула, предмет та мета, юридична основа та основні дефініції договору, управління та ведення справ спільної діяльності, вклади учасників, порядок їх передачі в спільну діяльність та реінвестування доходів, програма та бюджет спільної діяльності, права і обов'язки учасників договору, фінансові і майнові стосунки учасників, форс-мажорні обставини, відповідальність учасників, вирішення та урегулювання спорів у судовому порядку, припинення діяльності, зміна та розірвання договору, додаткові умови, місцезнаходження (місце проживання), поштові і платіжні реквізити та підписи сторін. Згідно ЦКУ основними

умовами договору про спільну діяльність є: розмір і порядок внесення сторонами договору своїх внесків у спільну діяльність, порядок ведення спільної діяльності, витрати (збитки) спільної діяльності, розподіл прибутку, повернення майна учаснику. Умови договору необхідно постійно піддавати змінам, що пов'язано з розвитком науки – ризикології, трансформацією економічних систем, а також обумовлено низкою інших факторів.



**Рис. 1.** Внутрішні фактори ризику спільної діяльності

Сам договір про спільну діяльність за умов відсутності конкретизації розділів є джерелом виникнення ймовірних ризиків спільної діяльності. Деталізацію проблем складання такого договору з метою уникнення ризиків (на прикладі договору про спільну інвестиційну діяльність) розглядає Т. Гордієнко [4]. Так, зокрема доцільною є думка дослідника щодо важливості розділу «Відповідальність учасників, вирішення та урегулювання спорів у судовому порядку», де кожен з учасників повинен нести матеріальну відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору про спільну інвестиційну діяльність. Учасник договору, що їх порушив, зобов'язаний відшкодувати іншим учасникам збитки, які виникли з його вини, включаючи втрачений зиск [4, с. 5]. Детальний розпис даного пункту допомагає уникнути в майбутньому непередбачених зобов'язань, які описує Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи» [10].

Оскільки під поняттям ризику взагалі автор статті розуміє усвідомлену ймовірність виникнення негативних або позитивних наслідків діяльності, здійсненої в умовах впливу та змін зовнішніх і внутрішніх факторів

господарювання та в результаті реалізації обраних управлінських рішень, які впливають на фінансовий стан підприємства (одержано таке визначення вченою І.М. Вигівською в дисертаційному дослідженні [2]), то очевидно, що факторами, що викликають таку ймовірність наслідків можуть стати частки участі в інших суб'єктах господарювання. Дане питання регламентує МСФЗ 12 «Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання» [11].

Згідно п. 7 МСФЗ 12 «Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання» суб'єкт господарювання розкриває інформацію про важливі судження та припущення, коли зміни та обставини є такими, що висновок про те чи має він контроль чи спільний контроль або здійснює суттєвий вплив, змінюється протягом звітного періоду. Дані припущення є скоріше фактором нейтралізації ризику спільної діяльності суб'єкта господарювання, оскільки висвітлює інформацію, що він не контролює інший суб'єкт господарювання навіть якщо він утримує більше половини прав голосу іншого суб'єкта господарювання; він контролює інший суб'єкт господарювання, навіть якщо він утримує менше половини прав голосу іншого суб'єкта господарювання; він є агентом або принципалом; він не чинить суттєвий вплив, навіть якщо він утримує 20 відсотків або більше прав голосу іншого суб'єкта господарювання; він чинить суттєвий вплив, навіть якщо він утримує менше ніж 20 відсотків прав голосу іншого суб'єкта господарювання [11, с. 3].

Л.І. Донець вважає, що «наявність економічного ризику є певна ознака зрілості економіки, її розвиненості. В економіці з низьким рівнем виробництва траєкторія її розвитку практично детермінована стратегією виживання, суворою необхідністю забезпечення мінімальних потреб населення. Якщо ж відсутні альтернативи рішень – то й відсутній ризик. Отже, ризик може існувати лише за умови активного управління та регулювання економікою» [7, с. 290]. Влучна думка дослідниці ризикових ситуацій в економіці приводить до висновку про зростання розвитку економіки, господарюючі суб'єкти якої здійснюють надання фінансової або іншої підтримки консолідованому структурованому суб'єктові господарювання, мають частки участі в інших суб'єктах господарювання. Участь в інших суб'єктах господарювання (її характер, вплив на фінансові результати), поглиблює невизначеність, викликає альтернативність наслідків, що дозволяє розглядати її як один з найважливіших факторів ризиків спільної діяльності. Тому в бухгалтерському обліку необхідно розкривати наступне: зобов'язання, які він має стосовно своїх спільних підприємств, окремо від суми інших зобов'язань; відповідно до МСБО 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи», окрім випадків, коли ймовірність збитку є віддаленою, – непередбачені зобов'язання, понесені у зв'язку з його частками участі у спільних чи асоційованих підприємствах (в тому числі його частку непередбачених зобов'язань, понесених спільно з іншими інвесторами, які мають спільний контроль над спільними чи асоційованими підприємствами або здійснюють суттєвий вплив на них), окремо від суми інших непередбачених зобов'язань.

**Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** Незважаючи на міждисциплінарну дослідженість факторів ризику, структуризація їх на основі специфіки спільної діяльності на сьогодні є недостатньо розкритою. Структуризація зовнішніх та внутрішніх факторів ризиків спільної діяльності дозволила одержати висновки про необхідність відображення перших у вигляді внутрішньої звітності, наприклад у формі «Припущення та професійні судження щодо зовнішніх факторів ризику за \_\_\_рік», а других насамперед через категорію непередбачених зобов'язань. Здійснені дослідження в даній статті не претендують на право бути закінченими, оскільки потребують подальших розвідок виділених факторів ризику, що є перспективними для подальших досліджень для удосконалення методології бухгалтерського обліку ризиків спільної діяльності.

### **Список використаних джерел**

1. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний – К. : Борисфен, 1996. – 336 с.
2. Вигівська І.М. Бухгалтерський облік діяльності підприємств в умовах ризику: організація та методика : дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / І.М. Вигівська. – Житомир, 2010. – 374 с.
3. Войтенко Т. Спільна діяльність у бухгалтерських проводках / Т. Войтенко // Податки та бухгалтерський облік. – № 95 (757). – 2004. – С. 28–43.
4. Гордієнко Т. Договір про спільну інвестиційну діяльність як форма міжнародного господарського співробітництва / Т. Гордієнко // Юридичний журнал. – № 12. – 2005. – С. 4–8.
5. Дмитренко А.В. Проблемні питання обліку внесків у спільну діяльність без створення юридичної особи / А.В. Дмитренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://rusnauka.com/21\\_DNIS\\_2009/Economics/49562.doc.htm](http://rusnauka.com/21_DNIS_2009/Economics/49562.doc.htm)
6. Донець Л.І. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків : [навч. посібник] / Л.І. Донець. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://pidruchniki.ws/11750204/ekonomika/obgruntuvannya\\_gospodarskih\\_rishen\\_ta\\_otsinyuvannya\\_rizikiv\\_-\\_donets\\_li](http://pidruchniki.ws/11750204/ekonomika/obgruntuvannya_gospodarskih_rishen_ta_otsinyuvannya_rizikiv_-_donets_li)
7. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : [навч. посібник] / Л.І. Донець. – К. : ЦУЛ, 2006. – 312 с.
8. Думан О.А. Бухгалтерский учет совместной деятельности предприятий : дис. канд. екон. наук : спец. 08. 00.12 / Ольга Александровна Думан. – М. : РГБ, 1998. – 200 с.
9. Кравченко В. Розробка сучасного стандарту з управління ризиками – важливий чинник підвищення ефективності підприємницької діяльності в Україні / Володимир Кравченко // Теоретичні та прикладні питання економіки : [зб. наук. пр.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – Вип. 17. – С. 159–166.
10. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи», діє з 01.07.1999 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/document/92444/MSBO\\_37.pdf](http://www.minfin.gov.ua/document/92444/MSBO_37.pdf).
11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 12 «Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання», діє з 01.01.2013 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.minfin.gov.ua/document/928744/MSFS12\\_.pdf](http://www.minfin.gov.ua/document/928744/MSFS12_.pdf).
12. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс]: К. : CD-вид-во «Інфодиск», 2008. – 1 електронн. опт. диск(CD-ROM): цв; 12см. – Систем. вимоги: Pentium-233; 32Mb RAM; CD-ROM Windows 95 OSR2/98/NT SP6/2000/XP. – Заголовок з титул. екрану.